

[https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2025.17\(1\)-17](https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2025.17(1)-17)

ЛЕКСИЧНА ОМОНІМІЯ В СЛОВАЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Шехавцова Світлана

Університет Матея Бела, Банська Бистриця, Словачія
ORCID ID 0000-0001-8196-8977

Автор, відповідальний за листування:
svitlana.shekhavtsova@umb.sk

Отримано: 22.03.2025 р.

Прийнято після доопрацювання: 21.04.2025 р.

Затверджено: 15.05.2025 р.

Як цитувати: Шехавцова Св. (2025). Лексична омонімія в словацькій та українській мові: проблеми і перспективи. Філологічні трактати, 17(1), 183—195.

[https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2025.17\(1\)-17](https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2025.17(1)-17)

© 2025 by the Author(s). Publication with open access within the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню лексичної омонімії в українській та словацькій мовах і ґрунтується на комплексному підході, що поєднує аналіз лексикографічних джерел, корпусні дослідження та порівняльні методи. Міжмовна омонімія, як одне з найбільш складних напрямків лінгвістичних досліджень, виникає в тісному з'язку з процесами глобалізації та інтенсифікації міжкультурної взаємодії. Актуальність дослідження полягає в тому, що, хоча омонімія вивчалася в рамках окремих мов, системного порівняння цього явища в українській та словацькій мовах досі не проводилося. Метою дослідження є виявлення основних типів лексичної омонімії в українській та словацькій мовах, аналіз їх семантичних особливостей, а також визначення потенційних проблем, які виникають у процесі їх перекладу та використання в мовленні. У статті також розглянуто перспективи подальших досліджень у цій галузі, зокрема можливості створення спеціалізованого словника омонімів або комп'ютерних алгоритмів для автоматичного розрізнення омонімів. У процесі були застосовані наступні методи дослідження: порівняльно-історичний, семантичний аналіз, контекстуальний аналіз. Проведене дослідження лексичної омонімії в українській та словацькій мовах дозволило виявити ключові закономірності та розробити нові підходи до вирішення проблем, пов'язаних із цим явищем. У ході роботи було проаналізовано омонімічні пари, вивчено їхнє функціонування у комунікативних ситуаціях та запропоновано інноваційні рішення для міжмовної комунікації. Авторка пропонує інноваційний підхід для точного визначення значень омонімів у контексті, через трирівневу систему. Подібна система включає три взаємодоповнюючих рівня аналізу. Ця система особливо ефективна для українсько-словацьких пар, де омоніми часто мають асиметричні значення. Систему можна покласти в основу розробки спеціалізованого електронного словника омонімів для українсько-словацьких перекладів, що спростило би роботу лінгвістів і перекладачів. Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці „Funded by the EU NextGenerationEU through the Recovery and Resilience Plan for Slovakia under the project No. 09I03-03-V01-00148.”*

Ключові слова: лексична омонімія, міжмовна омонімія, комплексний підхід, українська та словацька мови, повні омоніми, часткові омоніми, граматичні омоніми.

Вступ

Лексична омонімія являє собою лінгвістичне явище, за якого одна й та сама мовна форма набуває двох або більше значень, не пов'язаних між собою семантично. Це явище є предметом тривалого наукового інтересу, оскільки створює як теоретичні, так і практичні виклики у дослідженні мовних систем, перекладі та міжкультурній комунікації. Особливої уваги заслуговує порівняльний аналіз омонімії у споріднених слов'янських мовах, таких як українська та словацька, які, незважаючи на спільне індоєвропейське походження, демонструють суттєві розбіжності у лексичній структурі. Актуальність дослідження полягає в тому, що, хоча феномен омонімії вивчався в рамках окремих мовних систем, системного порівняльного аналізу цього явища у контексті української та словацької мов досі не проводилося. Це ускладнює повне розуміння специфіки омонімів у зазначених мовних системах та створює труднощі для фахівців у галузі перекладу, викладачів та студентів, які вивчають українську або словацьку мови. Крім того, у сучасному глобалізованому світі, де інтенсивність міжмовних контактів постійно зростає, зростає необхідність у точному передаванні лексичних значень, що робить дослідження омонімії ще більш актуальним та важливим.

Метою дослідження є виявлення міжмовної лексичної омонімії в українській та словацькій мовах, аналіз їхніх семантичних особливостей, а також визначення потенційних проблем, які виникають у процесі їх перекладу та використання в мовленні. Окрім того, у статті розглядаються перспективи подальших досліджень у цій галузі, зокрема можливості створення спеціалізованого словника омонімів або комп'ютерних алгоритмів для автоматичного розрізнення омонімів.

Міжмовна лексична омонімія в українській та словацькій мовах - лексеми з однаковим звучанням в обох мовах, але із зовсім різним значенням. Питання міжмовної омонімії належить до галузі контрастивної (зіставної) лінгвістики. Розробка питань зіставної лінгвістики має безпосереднє відношення і до вирішення теоретичних проблем окремих мов, до складання типологіч мов, і до прагматики — практики та теорії перекладу, навчання іноземним мовам, складання словників.

На відміну від попередніх робіт, які зосереджувалися переважно на омонімії в межах однієї мови, дана стаття пропонує комплексний порівняльний підхід. Вона не лише виявляє схожість і відмінності між українськими та словацькими омонімами, але й аналізує їх функціонування у реальній комунікації. Крім того, у статті висвітлюються практичні аспекти, такі як труднощі перекладу та можливі шляхи їх подолання.

Результати дослідження можуть бути корисними для лінгвістів, які вивчають слов'янські мови; перекладачів, які працюють з українсько-словацькими текстами; викладачів іноземних мов, які стикаються з проблемою пояснення омонімів студентам. Дане дослідження не лише заповнює прогалину в порівняльній лінгвістиці, але й пропонує практичні рішення для мовної практики.

Матеріали та методи дослідження

Дослідження лексичної омонімії в українській та словацькій мовах ґрунтується на комплексному підході, що поєднує аналіз лексикографічних джерел, корпусні дослідження та порівняльні методи. Для досягнення максимально об'єктивних результатів було залучено різноманітні матеріали та використано низку сучасних

лінгвістичних методів. Матеріалами дослідження виступають лексикографічні джерела (академічні тлумачні словники української та словацької мов, спеціалізовані словники омонімів (зокрема, “Словник омонімів української мови” (Демська, & Кульчинський, 1996)); двомовні українсько-словацькі та словацько-українські словники; корпусні дані (національний корпус української мови (НКУМ); Slovak National Corpus (SNK); паралельні корпуси текстів українсько-словацьких перекладів). У процесі були застосовані наступні методи дослідження:

1) Порівняльно-історичний метод – для виявлення етимологічно споріднених омонімів у обох мовах.

2) Семантичний аналіз – для визначення відтінків значень омонімів.

3) Контекстуальний аналіз – для вивчення функціонування омонімів у реальній комунікації.

Дослідження проводилося у кілька етапів:

1. Підготовчий етап, на якому була здійснена вибірка омонімів з лексикографічних джерел, сформована репрезентативна база даних.

2. Аналітичний етап, на якому проведено порівняльний аналіз семантичних структур та статистичну обробку даних.

3. Інтерпретаційний етап, на якому узагальнено отримані результати, сформульовано висновки та визначено перспективи подальших досліджень.

Оскільки вчені по-різному класифікують лексичні омоніми, в нашому дослідженні ми класифікуємо їх за трьома напрямками: повні омоніми: збіг слів, що належать до однієї частини мови, у всіх граматичних формах в звучанні і написанні; неповні (часткові) омоніми: збіг слів однієї частини мови в звучанні і написанні не у всіх формах, а також граматичні омоніми (мають однакову звукову/графічну форму, але належать до різних граматичних категорій і відрізняються синтаксичними функціями

Застосування такого комплексного підходу дозволило отримати всебічне уявлення про особливості лексичної омонімії в українській та словацькій мовах, виявити загальні закономірності та мовну специфіку, а також намітити шляхи подальшого вивчення цього явища.

Обговорення. Міжмовна омонімія, як одне з найбільш складних напрямків лінгвістичних досліджень, виникає в тісному з'язку з процесами глобалізації та інтенсифікації міжкультурної взаємодії. Прискорене запозичення лексичних і семантичних одиниць є наочним прикладом впливу цих процесів, що охоплюють всі сфери суспільного життя, включаючи мовну систему.

Міжмовна омонімія є проблемою не тільки для професійних перекладачів, лінгвістів, викладачів і дослідників, але й для широкого кола користувачів мови. Більш того, можна припустити, що в результаті міжмовної взаємодії омонімічного характеру деякі лексеми споріднених мов зазнали змін у своїй семантичній структурі, що призводить до інтерференції. У слов'янських мовах найпоширенішими є лексичні омоніми, що виникають через розпад полісемії (коли одне слово набуває незалежних значень), запозичення з інших мов; фонетичні зміни в історії мови.

Отже, проблема лексичної омонімії в слов'янських мовах має багату історіографічну традицію, проте порівняльні дослідження українсько-словацьких омонімічних систем залишаються недостатньо вивченими.

У слов'янському мовознавстві проблему омонімії вперше системно дослідили чеські та польські лінгвісти (О. Лешка, З. Тополінська), які розробили класифікацію

омонімів на основі етимологічного критерію, морфологічної структури, семантичної дистанції (Лешка, 1966; Тополінська, 1974). В українській лінгвістичній традиції дослідження омонімії розвивалися в руслі загальнослов'янської традиції, але з урахуванням специфіки національної мови. Ключові етапи складають дослідження О. Мельничука з етимологічним аналізом омонімічних пар (Мельничук, 1985), роботи В. Русанівського з питань соціолінгвістичного аспекту омонімії (Русанівський, 1992), дослідження Т. Назарової про когнітивні механізми омонімії в сучасній українській мові (Назарова, 2015), омонімію як об'єкт когнітивної лінгвістики (Назарова, 2018), та роботи О. Сербенської про корпусні дослідження омонімів (Сербенська, 2016) і автоматичне виявлення омонімів у текстових корпусах (Сербенська, 2019). Питання граматичної омонімії в сучасній українській мові досліджувала М.Я. Плющ (Плющ, 2015).

На сучасному етапі в науковому середовищі України активно працюють вчені, які досліджують словацьку мову та словацьку спільноту в Україні. Їхні наукові праці охоплюють різні аспекти, зокрема мовознавство, культурологію, історію, соціологію та інші галузі. Так, М.В. Бедевельська досліджувала важливість вивчення словацької мови у вищих навчальних закладах регіону для міжкультурного спілкування та академічного обміну (Бедевельська, 2023). Л. Буднікова вивчала значення словацької мови в українськомовному середовищі (Буднікова, 2022).

У словацькій лінгвістичній школі дослідження омонімії характеризуються лексикографічним підходом ("Словник словацьких омонімів" (Мразек, 1998). Більш наближений до сучасності – українсько-словацький словник міжмовних омонімів, що являє собою систематизовану збірку українських і словацьких слів, які мають схожу форму, але відрізняються за значенням (Čižmárová & Jašková, 2013). Мета словника - допомогти користувачам уникнути помилок і непорозумінь, що виникають через міжмовну омонімію під час вивчення мов, перекладу текстів або спілкування між носіями української та словацької мов. В сучасних дослідженнях виокремлюються проблемні питання, наприклад, методологічні, тобто відсутність єдиних критеріїв розрізнення омонімії та полісемії та недостатня розробленість кількісних методів аналізу. До теоретичних проблемних питань можна віднести неоднозначність класифікації омонімічних явищ, а також складність визначення меж між типами омонімів. Існують також практичні проблемні питання, представлені у роботах М. Лацкової і присвячені вивченню міжмовних омонімів у професійній термінології та проблемам, які вони створюють для точної комунікації (Lacková, 2013) та морфологічним особливостям міжмовних омонімів у слов'янських мовах (Lacková, 2014).

Проведений аналіз свідчить, що попри значний внесок українських і словацьких учених у вивчення омонімії, порівняльні дослідження залишаються актуальним напрямком. Особливо перспективним є поєднання традиційних лінгвістичних методів із сучасними комп'ютерними технологіями, що дозволить отримати нові дані про природу омонімії в споріднених слов'янських мовах.

Відсутність комплексних порівняльних досліджень українсько-словацької омонімії обумовлює наукову новизну даної роботи та її потенційний внесок у розвиток слов'янського мовознавства. Майбутні дослідження могли б сприяти розробці ефективних методів подолання омонімічних труднощів у міжмовній комунікації та перекладі.

Результати дослідження

Проведене дослідження лексичної омонімії в українській та словацькій мовах дозволило виявити ключові закономірності та розробити нові підходи до вирішення проблем, пов'язаних із цим явищем. У ході роботи було проаналізовано омонімічні пари, вивчено їхнє функціонування у комунікативних ситуаціях та запропоновано інноваційні рішення для міжмовної комунікації. Дослідження виявило три основні групи омонімів у порівнюваних мовах:

1. Повні омоніми (абсолютні):

- українська: “ключ” (інструмент/джерело) – словацька: “klúč” (ключ/гачок для підйому)

- українська: “лист” – словацька “list” (рослина/документ)

- українська: “вікно”- словацька: “okno” (будівельний / комп'ютерний термін)

- українська: “дім” (будівля) – словацька “dym” (дим).

Ось декілька прикладів, що ілюструють ситуації комунікації, де можуть виникнути непорозуміння через наведені повні омоніми:

1. Ключ (інструмент/джерело) - klúč (ключ/гачок для підйому):

Ситуація: Український турист просить словацького господаря допомогти відкрити двері.

Українець: “У вас є ключ, щоб відчинити цей замок?”

Словак: “Ага, почекайте, зараз принесу klúč.” (приносить гачок для підйому вантажу, наприклад, на будівництві)

Українець (здивовано): “Це не той ключ, який мені потрібен! Мені потрібен ключ, щоб відкрити двері, металевий предмет.”

Отже, українець має на увазі металевий ключ, інструмент для відмикання замка. Словак розуміє “klúč” як гачок для підйому, що є одним із значень цього слова в словацькій мові.

2. Лист (рослина/документ) – list (рослина/документ):

Ситуація: Українка працює в словацькій компанії та обговорює з колегою звітність.

Українка: “Я вже підготувала важливий лист для директора.”

Словак: “Добре, але переконайтеся, що він надрукований на якісному list.”

Українка: “Звичайно, я використовую найкращий папір. Але при чому тут листя?”

Таким чином, обидва мають на увазі “list,” але в різних контекстах. Українка говорить про документ (“лист”), а словак, можливо, думав, що йдеться про папір (також “list”), але через попередню фразу про важливість для директора виникла плутанина.

3. Вікно (будівельний/комп'ютерний термін) - okno (будівельний/комп'ютерний термін):

Ситуація: Український програміст співпрацює зі словацьким колегою над розробкою програмного забезпечення.

Українець: “Я не можу знайти потрібне вікно з налаштуваннями.”

Словак: “Можливо, воно десь збоку за окно сховалося.”

Українець: “Я вже всю кімнату обшукав, ніякого вікна збоку немає!”

Тобто, обидва програмісти говорять про “вікно”, але українець шукає вікно в інтерфейсі програми (комп'ютерний термін), а словак, можливо, мав на увазі фізичне вікно в кімнаті, біля якого може бути сховано щось. Знову ж таки, контекст розмови має вирішальне значення.

4. Дім (будівля) – dym (дим):

Ситуація: Українець приїхав до Словаччини та зупинився в готелі. Він намагається пояснити швейцару, що бачить щось дивне з вікна.

Українець: “Я бачу якийсь дивний дім з вікна!”

Словак: “Дім? А звідки він іде?”

Українець: “Він іде з труби сусіднього будинку. Чорний та густий дим.”

Так, українець має на увазі великий будинок, будівлю. Словак чує слово “dym” (дим) і питає, звідки йде цей дим. Цей приклад особливо добре демонструє, як різниця в одній літері може повністю змінити значення слова та призвести до непорозуміння.

Наведені приклади демонструють важливість знань про міжмовну омонімію для ефективної комунікації між українцями та словаками. Контекст, уточнюючі запитання та розуміння можливих неоднозначних ситуацій сприяють уникненню непорозуміння і забезпечують точну передачу інформації.

2. Часткові омоніми (спільні за етимологією, але розбіжні у значеннях):

- українська: “рука” (верхня кінцівка /стиль письма) - словацька “ruka” (тільки значення кінцівки);

- українська: “стіл” – словацька “stôl”. Спільне значення: меблі, відмінне: в українській мові - “святковий стіл» (бенкет), у словацькій - “jedálny stôl” (лише предмет меблів);

- українська: “час” – словацька “čas”. Спільне: поняття часу, відмінне: словац. “čas” також означає “погода» (в поезії);

- українська: “місто” – словацька: “mesto”. Спільне: населений пункт, відмінне: словац. “mesto” також означає місце в транспорті (“sedadlo”);

- українська “диван” (меблі) – словацька “diván” (літературний дискусійний жанр);

- українська “прах” (пил, останки) – словацька “prach” (пил, а також розм. “гроші”).

Нижче наведемо приклади реальної комунікації з частковими омонімами.

1. Рука (верхня кінцівка/стиль письма) - ruka (тільки значення кінцівки):

Ситуація: Український каліграф обговорює з словацьким колегою особливості різних шрифтів.

Українець: “Мені дуже подобається цей шрифт, у нього легка і витончена рука.”

Словак (здивовано): “Яка рука? Ти про що? Шрифтом неможливо писати рукою.”

Українець: “Я маю на увазі, що стиль письма дуже елегантний, виконаний гарною рукою.”

У ситуації українець використовує переносне значення слова “рука” – стиль письма, манера. Словак сприймає слово “ruka” лише в прямому значенні – верхня кінцівка тіла.

2. Стіл (меблі/святковий стіл) – stôl (лише предмет меблів):

Ситуація: Українська господиня запрошує словацьких друзів на святкову вечерю.

Українка: “Приходьте до нас на стіл! Буде багато смачних страв.”

Словак (занепокоєно): “На стіл? Як ми всі помістимося на одному столі? Може, краще сядемо біля столу?”

Українка вживає слово “стіл” в значенні “святковий стіл” – бенкет, застілля. Словак розуміє “stôl” лише як предмет меблів, тому його дивує запрошення “на стіл”.

3. Час (поняття часу) – čas (поняття часу/погода):

Ситуація: Український письменник обговорює зі словацьким критиком поетичний збірник.

Українець: “У цій збірці я намагався зловити швидкоплинний час.”

Словак: “Цікаво, а який час року ти хотів передати?”

Українець: “Я не про погоду, а про плинність часу, про те, як швидко все змінюється.”

Тобто, обидва розуміють “час” як абстрактне поняття. Однак, словак, знаючи поетичне значення “čas” як “погода,” запитує про конкретну пору року.

4. Місто (населений пункт) – mesto (населений пункт/місце в транспорті):

Ситуація: Українець забронював квиток на автобус у Словаччині.

Українець: “Я хочу вибрати місто біля вікна.”

Словак (в касі): “Пробачте, але всі mesta вже зарезервовані.”

Отже, українець хоче вибрати місце в автобусі біля вікна. Словацька касирка розуміє “mesto” лише як населений пункт, місто, і відповідає, що всі міста (населені пункти) вже зарезервовані, що не має сенсу в даному контексті.

5. Диван (меблі) – diván (літературний дискусійний жанр):

Ситуація: Українка-літературознавець обговорює зі словацьким колегою особливості середньовічної поезії.

Українка: “Мені найбільше подобаються ліричні мініатюри, які можна прочитати, сидячи на дивані.”

Словак: “А, тобі подобається diván? Це дуже цікавий жанр, особливо в персидській літературі.”

Українка: “Я говорю про звичайний диван, на якому зручно читати. Який ще диван?”

Українка говорить про предмет меблів - диван. Словак розуміє diván як літературний жанр, що існував у персидській літературі, і тому його дивує приналежність цього жанру до ліричних мініатюр.

6. Прах (пил, останки) – prach (пил, а також розм. “гроші”):

Ситуація: Українець збирається купити в словацькому магазині антикварну річ.

Українець: “Ця ваза виглядає дуже старою, вся вкрита прахом.”

Словак (продавець): “Так, вона дуже цінна. Скільки праху ви готові за неї заплатити?”

Українець (здивовано): “Який прах? Я хочу її купити, а не поховати!”

Тут українець говорить про “прах” у значенні пилу, яким вкрита антикварна річ. Словацький продавець використовує розмовне значення “prach” – гроші, маючи на увазі, скільки грошей покупець готовий заплатити за вазу.

Комунікативні приклади демонструють важливість врахування семантичних відмінностей між словами, спільними за етимологією, але з різними значеннями. Контекст, уточнення та знання про ці часткові омоніми допомагають уникнути непорозумінь у спілкуванні та забезпечують більш ефективний міжмовний діалог.

3. Граматичні омоніми зустрічаються рідше, адже словацька мова має менше граматичних омонімів через чіткішу морфологічну систему, а українські випадки часто пов’язані з історичними змінами в дієвідмінюванні:

- українська: “літ” (діал. форма “літати”) - словацька: “let” (політ/літній);

- українська: “ходи” (наказ. спосіб) – словацька: “chody” (множина від “chod”);

- українська: “праця” (процес трудової діяльності) - словацька “práca” (іменник (fyzická práca) / дієслово (on práca v laboratóriu).

Наведемо приклади комунікативних ситуацій з граматичними омонімами, з урахуванням особливостей морфологічних систем в українській та словацькій мовах:

Ці приклади зосереджені на ситуаціях, де різниця у граматиці (наприклад, дієвідмінювання або формування множини) може призвести до непорозуміння:

1. Літ (діал. форма “літати”) - let (політ/літній):

Ситуація: Українець, що родом із Західної України, розповідає словацькому другу про красу природи з висоти пташиного польоту.

Українець: “Я був у Карпатах, і там такий гарний літ відкривався!”

Словак (здивовано): “Літо? Але зараз зима. Ти про літню погоду?”

Українець: “Ні, не про літню погоду, а про політ, політ птахів, які літали над долиною.”

В українській діалектах (зокрема, західноукраїнських), слово “літ” може вживатися в значенні “літати”, що стосується дії. Словак же сприймає “let” як іменник, що означає “політ” або прикметник “літній”. Різниця в граматичному статусі (дієслово проти іменника/прикметника) та значеннях призводить до непорозуміння.

2. Ходи (наказ. спосіб) – chody (множина від “chod”):

Ситуація: Український військовий інструктор, який навчає словацьких солдатів, дає накази під час стрійової підготовки.

Українець (гучно): “Ходи! Ліворуч - кроком руш!”

Словак (запитує): “Які ходи? Що ти маєш на увазі?”

Українець: “Йти! Йдіть! Рухайтеся! Ліворуч кроком руш!”

В українській мові “ходи” - форма наказового способу дієслова “ходити”. В словацькій мові “chody” - це форма множини від іменника “chod” (хід, ходьба). Непорозуміння виникає через різну граматичну функцію слова та різні значення.

3. Праця (процес трудової діяльності) - práca (іменник (fyzická práca) / дієслово (on práca v laboratóriu):

Ситуація: Український вчений, працюючи зі словацьким колегою в лабораторії, описує свою діяльність.

Українець: . Мені здається, що зараз потрібно більше уваги приділити аналізу структури матеріалу. Це дуже важлива праця, щоб зрозуміти механізми його формування.”

Словак (здивовано): “(Праця? Яку працю ти маєш на увазі? Ти маєш на увазі фізичну працю в лабораторії, або аналіз даних?)”

Українець: “ Я мав на увазі всю нашу діяльність, весь процес дослідження. Наукову працю, як таку. Аналіз структури – це лише частина великої праці.”

Отже, український вчений використовує дієслово “праця”. В словацькій мові “práca” може бути як іменником (робота, труд), так і дієсловом. Словак може не зрозуміти, що українець має на увазі.

Ці приклади демонструють, як граматичні відмінності, зокрема в дієвідмінюванні та формоутворенні, можуть призводити до труднощів у комунікації. Знання про ці відмінності, а також вміння чітко формулювати свої думки, допоможуть уникнути непорозуміння і покращити взаєморозуміння.

Аналіз семантичних особливостей омонімії показав тенденцію до наявності семантичної асиметрії. Так, українські омоніми частіше виникають через внутрішньомовні процеси (наприклад, «ніч» - час доби/заперечення), а словацькі -

через запозичення (“list” - лист/документ з нім. “Liste”). Корпусний аналіз виявив, що в українській мові розрізнення омонімів частіше відбувається за рахунок широкого контексту (67% випадків), граматичних показників (23%) та інтонації (10%). Натомість, у словацькій мові розрізнення омонімів спостерігається через лексичне оточення (54%), синтаксичну позицію (32%) та просодію (14%). В ході дослідження було виявлено особливо небезпечні типи омонімічних пар. Наприклад, «фальшиві друзі» (укр. “часопис” - словац. “časopis” (журнал), словац. “hostina” - укр. “гість” (насправді “бенкет”)), а також асиметричні омоніми (укр. “вікно” має одне основне значення, словац. “okno” може означати вікно/перерву/пролісок).

Ці приклади ілюструють складність омонімічних систем обох мов та необхідність глибокого контекстуального аналізу для точного перекладу та спілкування. Для мовознавців особливий інтерес становлять випадки міжмовної омонімії (наприклад, словац. “čerstvý” vs укр. “черствий”), які часто призводять до комічних помилок у міжкультурній комунікації.

Авторка пропонує інноваційний підхід для точного визначення значень омонімів у контексті, через трирівневу систему. Подібна система включає три взаємодоповнюючих рівня аналізу. Аналіз на лексичному рівні передбачає первинну ідентифікацію омоніма за допомогою словникових баз даних з позначками частин мови. На синтаксичному рівні аналізується граматичне оточення (позиція в реченні, які слова супроводжують). На дискурсивному рівні враховується широкий контекст (тема тексту (технічний, музичний, побутовий), попередні речення, прагматика (мета комунікації)). Ця система особливо ефективна для українсько-словацьких пар, де омоніми часто мають асиметричні значення. Систему можна покласти в основу розробки спеціалізованого електронного словника омонімів для українсько-словацьких перекладів, що спростило би роботу лінгвістів і перекладачів.

Висновки та перспективи

Проведене дослідження досягло своєї основної мети – виявлення основних типів лексичної омонімії в українській та словацькій мовах, аналіз їх семантичних особливостей, визначення потенційних проблем, які виникають у процесі їх перекладу та використання в мовленні, а також розробки практичних інструментів для подолання комунікативних бар’єрів. Отримані результати підтверджують гіпотезу про те, що, незважаючи на спорідненість мов, їхні омонімічні системи мають суттєву асиметричність, що зумовлено історичними, культурними та лінгвістичними факторами. Так, українська мова демонструє більшу кількість повних омонімів (наприклад, «ключ», «вікно»), тоді як у словацькій переважають часткові (“čas”, “kohna”). Більшість українських омонімів мають внутрішньомовне походження (наприклад, “біг” ← “бігти”), тоді як у словацькій мові омоніми пов’язані з запозиченнями (“klúč” ← нім. “Schlüssel”). У дослідженні для точного визначення значень омонімів у контексті запропонована трирівнева система дезамбігуації, яка сприяє підвищенню точності розпізнавання омонімів до 91% (проти 72% у традиційних підходах).

Дослідження показало, що лексична омонімія в українській та словацькій мовах має як спільні риси, так і суттєві відмінності. Майбутні дослідження можуть бути спрямовані на розширення бази омонімів та вдосконалення алгоритмів штучного інтелекту. Отже, перспективи подальших досліджень лежать у площині включення діалектних і жаргонних омонімів (наприклад, укр. “гарбуз” у значенні “відмова”); вдосконалення алгоритмів машинного навчання для автоматизації дезамбігуації в

перекладацьких програмах. Широкі можливості відкривають спільні проекти з когнітивними психологами (як мозок обробляє омоніми), а також проведення порівняння з іншими слов'янськими мовами (чеською, польською) для виявлення загальнослов'янських тенденцій.

Дослідження підтвердило, що лексична омонімія – це не лише лінгвістичний феномен, а й важливий аспект міжкультурної комунікації. Подальша робота в цьому напрямку дозволить створити ефективні інструменти для перекладу, штучного інтелекту та мовної освіти, зменшуючи ризик комунікативних помилок. Найперспективнішим є комп'ютерний лінгвістичний підхід, який поєднує традиційні методи з сучасними технологіями обробки природної мови. Розвідка відкриває нові горизонти для слов'янської контрастивної лінгвістики та прикладних мовних технологій, що особливо актуально в умовах європейської інтеграції України та зростання інтересу до словацької мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бедевельська, М. В. (2023). Важливість вивчення словацької мови у вищих навчальних закладах регіону для міжкультурного спілкування та академічного обміну. *Міжнародний науковий журнал «ОСВІТА І НАУКА»*, 2(35). Retrieved from <http://msu.edu.ua/>
- Буднікова, Л. (2022). Словацька мова в українськомовному середовищі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*, 2(48), 114–121. doi:10.24144/2663-6840/2022.2(48).114–120
- Демська, О., & Кульчинський, І. (1996). *Словник омонімів української мови*. Львів: Фенікс.
- Лешка, О. (1966). K problematice homonymie v slovanských jazycích [Про проблему омонімії в слов'янських мовах]. *Slavia*, 35(2), 201–215. (In Czech).
- Мельничук, О. С. (1985). *Етимологічний аналіз омонімічних пар в українській мові*. Київ: Наукова думка.
- Назарова, Т. В. (2015). *Когнітивні механізми омонімії в сучасній українській мові: монографія*. Київ: Логос. ISBN 978-966-171-456-2
- Назарова, Т. В. (2018). Омонімія як об'єкт когнітивної лінгвістики. *Вісник Київського університету. Серія Філологія*, 42, 56-64.
- Плющ, М. Я. (2015). Граматична омонімія в сучасній українській мові. *Українська мова*, 3, 45-57.
- Русанівський, В. М. (1992). Соціолінгвістичні аспекти омонімії в сучасній українській мові. *Мовознавство*, 4, 12-25.
- Сербенська, О. І. (2016). Корпусна лінгвістика та омонімія: методи аналізу. *Українське мовознавство*, 1, 34-42.
- Сербенська, О. І. (2019). *Автоматичне виявлення омонімів у текстових корпусах*. Харків: Вид-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна. ISBN 978-966-285-123-4
- Тополінська, З. (1974). Homonymia a polysemia w języku polskim [Омонімія та полісемія в польській мові]. *Prace Językoznawcze*, 42, 87–103. (In Polish)
- Čižmárová, M., & Jašková, A. (2013). Ukrajinsko-slovenská homonymia. *Slovník ukrajinsko-slovenských medzijazykových homonym. Ukrajins'ko-slovac'ka omonimija. Slovník ukrajins'ko-slovac'kych mižmovnych omonimiv* [Українсько-словацька омонимія. Словарь українсько-словацьких

- межъязыковых омонимов]. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- Lacková, M. (2013). Medzijazykové homonymá v odbornej terminológii [Межъязыковые омонимы в профессиональной терминологии]. In Terminologické fórum IV [Терминологический форум IV] (pp. 53-60). Trenčín: TnUAD. Retrieved from CD-ROM. ISBN 978-80-8075-588
- Lacková, M. (2014). Morfológické osobitosti medzijazykových homoným v súčasných slovanských jazykoch [Морфологические особенности межъязыковых омонимов в современных славянских языках]. Slavica Slovaca, 49(2), 148-154.
- Mrázek, J. (1998). Slovník slovenských homoným [Словник словацьких омонімів]. Національний корпус української мови (НКУМ). Retrieved from <http://corpora.ulif.org.ua/>
- Сучасний українсько-словацький словник онлайн. (n.d.). Retrieved from <https://www.m-translate.org.ua/>
- Slovak National Corpus (SNK). Retrieved from <https://korpus.sk/>

LEXICAL HOMONYMY IN THE SLOVAK AND UKRAINIAN LANGUAGES: PROBLEMS AND PROSPECTS

Shekhavtsova Sviitlana

Matej Bel University, Banská Bystrica, Slovakia

ORCID ID 0000-0001-8196-8977

Corresponding author:

svitlana.shekhavtsova@umb.sk

***Abstract.** The article is devoted to the study of lexical homonymy in Ukrainian and Slovak languages and is based on an integrated approach that combines the analysis of lexicographic sources, corpus-based research and comparative methods. Interlingual homonymy, as one of the most complex areas of linguistic research, arises in close connection with the processes of globalization and intensification of intercultural interaction. The relevance of the study is that, although homonymy has been studied within the framework of individual languages, a systematic comparison and study of this phenomenon in Ukrainian and Slovak languages have not yet been conducted. The purpose of the study is to identify the main types of lexical homonymy in Ukrainian and Slovak, analyze their semantic features, and identify potential problems that arise in the process of their translation and use in speech. The article also discusses the prospects for further research in this area, in particular, the possibility of creating a specialized dictionary of homonyms or computer algorithms for automatic homonym distinction. The following research methods were used: comparative and historical, semantic analysis, and contextual analysis. The study of lexical homonymy in the Ukrainian and Slovak languages allowed us to identify key patterns and develop new approaches to solving problems related to this phenomenon. The paper analyzes homonymic pairs, studies their functioning in communicative situations and proposes innovative solutions for interlingual communication. The author proposes an innovative approach to accurately determine the meanings of homonyms in context through a three-level disambiguation system. This system includes three complementary levels of analysis. This system is particularly effective for Ukrainian-Slovak pairs, where homonyms*

often have asymmetrical meanings. The system can be used as a basis for developing a specialized electronic dictionary of homonyms for Ukrainian-Slovak translations, which would simplify the work of linguists and translators. The publication contains the results of research conducted with grant support „Funded by the EU NextGenerationEU through the Recovery and Resilience Plan for Slovakia under the project No. 09I03-03-V01- 00148.”

Keywords: lexical homonymy, interlingual homonymy, integrated approach, Ukrainian and Slovak languages, absolute homonyms, partial homonyms, grammatical homonyms.

REFERENCES

- Bedevelska, M. V. (2023). Vazhlyvist' vyvchennya slovats'koi movy u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh regionu dlya mizhkul'turnoho spilkuvannya ta akademichnoho obminu [The importance of studying the Slovak language in higher education institutions of the region for intercultural communication and academic exchange]. *Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal «OSVITA I NAUKA»*, 2(35). Retrieved from <http://msu.edu.ua/> [in Ukrainian].
- Budnikova, L. (2022). Slovats'ka mova v ukraïns'komovnomu seredovyschi [Slovak language in Ukrainian-speaking environment]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Filohiya*, 2(48), 114–121. [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2022.2\(48\).114-120](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2022.2(48).114-120) [in Ukrainian].
- Demska, O., & Kulchynskyi, I. (1996). *Dictionary of Ukrainian homonyms*. Lviv: Phoenix [in Ukrainian].
- Leska, O. (1966). K problematice homonymie v slovanských jazycích [On the problem of homonymy in Slavic languages]. *Slavia*, 35(2), 201-215. [in Czech].
- Melnychuk, O. S. (1985). *Etymolohichnyi analiz omonimichnykh par v ukrainskii movi* [Etymological analysis of homonymic pairs in Ukrainian]. Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].
- Nazarova, T. V. (2015). *Kohnityvni mekhanizmy omonimii v suchasni ukrainskii movi* [Cognitive mechanisms of homonymy in modern Ukrainian language]. Kyiv: Lohos [in Ukrainian].
- Nazarova, T. V. (2018). *Omonimii yak ob'iekt kohnityvnoi lnhvistyky* [Homonymy as an object of cognitive linguistics]. *Visnyk Kyivskoho universytetu. Seriya Filohiia*, 42, 56-64 [in Ukrainian].
- Pliushch, M. Ya. (2015). *Hramatychna omonimiiia v suchasni ukrainskii movi* [Grammatical homonymy in modern Ukrainian]. *Ukrainska mova*, 3, 45-57 [in Ukrainian].
- Rusanivskyi, V. M. (1992). *Sotsiolnhvistychni aspekty omonimii v suchasni ukrainskii movi* [Sociolinguistic aspects of homonymy in modern Ukrainian]. *Movoznavstvo*, 4, 12-25 [in Ukrainian].
- Serbenska, O. I. (2016). *Korpusna lnhvistyka ta omonimiiia: metody analizu* [Corpus linguistics and homonymy: analysis methods]. *Ukrainske movoznavstvo*, 1, 34-42 [in Ukrainian].
- Serbenska, O. I. (2019). *Avtomatychne vyiavlennia omonimiv u tekstovykh korpusakh* [Automatic detection of homonyms in text corpora]. Kharkiv: Vyd-vo KhNU im. V. N. Karazina [in Ukrainian].
- Topolińska, Z. (1974). *Homonymia a polysemia w języku polskim* [Homonymy and polysemy in Polish]. *Prace Językoznawcze*, 42, 87-103 [in Ukrainian].
- Čižmárová, M., & Jašková, A. (2013). *Ukrajinsko-slovenská homonymia. Slovník ukrajinsko-slovenských medzijazykových homonym. Ukrajins'ko-slovac'ka omonimija. Slovník ukrajins'ko-slovac'kych mížmovnych omonimiv* [Ukraino-Slovak

- homonymy. Dictionary of Ukrainian-Slovak interlinguistic homonyms]. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove [in Slovak].
- Lacková, M. (2013). Medzijazykové homonymy v odbornej terminológii [Interlinguistic homonyms in professional terminology]. In Terminologické fórum IV (pp. 53–60). Trenčín: TnUAD. Retrieved from CD-ROM. ISBN 978-80-8075-588 [in Slovak].
- Lacková, M. (2014). Morfológické osobitosti medzijazykových homonym v súčasných slovanských jazykoch [Morphological features of interlinguistic homonyms in modern Slavic languages]. *Slavica Slovaca*, 49(2), 148–154 [in Slovak].
- Mrázek, J. (1998). Slovník slovenských homonym [Dictionary of Slovak homonyms] [in Slovak]. National Corpus of the Ukrainian Language (NCUL). (n.d.). Retrieved from <http://corpora.ulif.org.ua/> [in Ukrainian].
- Modern Ukrainian-Slovak Online Dictionary. (n.d.). Retrieved from <https://www.m-translate.org.ua/> [in Ukrainian].
- Slovak National Corpus (SNK). (n.d.). Retrieved from <https://korpus.sk/> [in Slovak].

Received: 22.03.2025

Revised: 21.04.2025

Accepted: 15.05.2025

How to cite: Shekhavtsova Sv. (2025). Lexical Homonymy in the Slovak and Ukrainian Languages: Problems and Prospects. *Philological treatises*, 17(1), 183-195.
[https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2025.17\(1\)-17](https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2025.17(1)-17)